

2025

**BUSINESS MATHEMATICS
AND STATISTICS**

Full Marks : 100

Pass Marks : 30

Time : Three hours

*The figures in the margin indicate full marks
for the questions.*

Q. No. 1 carries 1 mark each..... $1 \times 8 = 8$

Q. No. 2 carries 2 marks each..... $2 \times 5 = 10$

Q. Nos. 3-7 carry 3 marks each..... $3 \times 5 = 15$

Q. Nos. 8-14 carry 5 marks each $5 \times 7 = 35$

Q. Nos. 15-18 carry 8 marks each $8 \times 4 = 32$

Total = 100

1. Answer the following questions as directed :

1×8=8

তলৰ প্রশ্নকেইটাৰ নিৰ্দেশ অনুসাৰে উত্তৰ দিয়া :

নীচের প্রশ্নগুলির নির্দেশানুযায়ী উত্তর দাও :

(a) Write True **or** False :

শুদ্ধ নে অশুদ্ধ লিখা :

শুদ্ধ বা অশুদ্ধ লেখো :

If (যদি) $A - B = A$ then (তেতিয়া) $A \cap B = \phi$

যদি $A - B = A$ হয়, তবে $A \cap B = \phi$ হবে।

(b) Fill in the blanks :

খালী ঠাই পূৰণ কৰা :

শূন্যস্থান পূৰণ কৰো :

If A is a skew-symmetric matrix, then diagonal elements are all equal to ____.

যদি A এটা বিষম সমমিত মৌলকক্ষ, তেনে হ'লে সকলো বিকর্ণ মৌলৰ মান ____।

যদি A একটি তিৰ্যক প্রতিসম ম্যাট্রিক্স হয়, তাহলে সব তিৰ্যক উপাদানগুলির মান ____।

(c) Choose the correct answer :

শুদ্ধ উত্তৰটো বাছি উলিওৱা :

শুদ্ধ উত্তৰটি নিৰ্বাচন কৰো :

Value of a third-order determinant is k . If each element of the determinant be multiplied by m , then resulting value will be-

এটা তৃতীয় ঘাটৰ নিৰ্ণায়কৰ মান k । যদি নিৰ্ণায়কটোৰ প্ৰতিটো মৌলক m ৰে পূৰণ কৰা হয়, তেন্তে নতুন নিৰ্ণায়কটোৰ মান হ'ব —

তৃতীয় ক্ৰমৰ নিৰ্ণায়ক (determinant)-এৰ মান k । যদি নিৰ্ণায়কটিৰ প্ৰতিটি উপাদানকে m দ্বাৰা গুণ কৰা হয়, তাহলে ফলাফলৰ মান হ'বে —

(i) mk

(ii) $3mk$

(iii) m^3k

(iv) $9mk$

(d) If ${}^{25}C_r = {}^{25}C_{2r+1}$, then find the value of r .

যদি ${}^{25}C_r = {}^{25}C_{2r+1}$, তেনেহ'লে r -ৰ মান নিৰ্ণয় কৰা।

যদি ${}^{25}C_r = {}^{25}C_{2r+1}$ হয়, তাহলে r -এৰ মান নিৰ্ণয় কৰো।

(e) Find standard deviation :

মানক বিচলন নিৰ্ণয় কৰা :

প্ৰমাণ বিচ্যুতি নিৰ্ণয় কৰো :

$$\bar{x} = 7, \sum x^2 = 343, n = 7$$

(f) What do you mean by two mutually exclusive events ?

দুটা পৰস্পৰ বহিৰ্ভূত ঘটনা বুলিলে কি বুজা?

দুটি পৰস্পৰ-বহিৰ্ভূত ঘটনা বলতে কী বোঝ?

(g) Fill in the blank :

খালী ঠাই পূৰণ কৰা :

শূন্যস্থান পূৰণ কৰো :

If any value of a set of observations is zero, then ____ of the observation will be zero.

যদি আবেক্ষণৰ যিকোনো এটা মান শূন্য হয়, তেন্তে সেই আবেক্ষণৰ ____ শূন্য হ'ব।

যদি পৰ্যবেক্ষণ সেটৰ যি-কোনো একটৰ মান শূন্য হয়, তাহলে ____ পৰ্যবেক্ষণটি শূন্য হ'বে।

(h) What type of correlation exists between, "Atmospheric temperature and sale of woolen garments."

“বায়ুমণ্ডলীয় উষ্ণতা আৰু উলৰ কাপোৰ বিক্ৰী”ৰ মাজত কি ধৰণৰ সহসম্বন্ধ পোৱা যায়।

“বায়ুমণ্ডলীয় উষ্ণতা এবং উল (পশম)-এৰ পোষাক বিক্ৰী”-ৰ মध्ये কি ধৰণৰ সহসম্বন্ধ পাওয়া যায়।

2. Answer the following questions :

2×5=10

তলৰ প্ৰশ্নকেইটাৰ উত্তৰ দিয়া :

নীচৰ প্ৰশ্নগুলিৰ উত্তৰ দাও :

(a) Express $\{-1, 1\}$ in the set-builder form.

$\{-1, 1\}$ ক সংহতি গঠন পদ্ধতিত লিখা।

$\{-1, 1\}$ কে সেট-বিভাৰ পদ্ধতিতে লেখো।

(b) Without expanding find the value of the determinant

প্রসাৰণ নকৰাকৈ নিৰ্ণায়কটোৰ মান নিৰ্ণয় কৰা

বিস্তৃত না-কৰে নিৰ্ণায়কটিৰ মান নিৰ্ণয় কৰো

$$\begin{vmatrix} 2 & 1 & 3 \\ 4 & 8 & 6 \\ 6 & 11 & 9 \end{vmatrix}$$

(c) If the simple interest on ₹1800 exceeds the interest on ₹1650 in 3 years by ₹4.50, find the rate of interest p.a.

যদি 1800 টকাৰ 3 বছৰৰ সৰল সুত, 1650 টকাৰ 3 বছৰৰ সৰল সুততকৈ 4.50 টকা বেছি হয়, তেন্তে বছৰি সুতৰ হাৰ নিৰ্ণয় কৰা।

যদি 1800 টকাৰ 3 বছৰৰ সৰল সুদ, 1650 টকাৰ 3 বছৰৰ সৰল সুদেৰ তুলনায় 4.50 টকা বেছি হয়, তাহলে বাৎসৰিক সুদেৰ হাৰ নিৰ্ণয় কৰো।

(d) AM and mode of a number of observations are 60.4 and 50.2 respectively; find their median.

কেইটামান আবেক্ষণৰ সমান্তৰ মাধ্য আৰু বহুলক ক্ৰমে 60.4 আৰু 50.2 হ'লে, সিহঁতৰ মধ্যমা নিৰ্ণয় কৰা।

কয়েকটি পৰ্যবেক্ষণেৰ গাণিতিক গড় (AM) এবং মোড (mode) যথাক্ৰমে 60.4 ও 50.2 হলে তাদের মধ্যমা (median) নিৰ্ণয় কৰো।

(e) Find the value of x , when $A = \begin{bmatrix} 5 & x \\ 4 & 3 \end{bmatrix}$ and $A = A^T$.

যদি $A = \begin{bmatrix} 5 & x \\ 4 & 3 \end{bmatrix}$ আৰু $A = A^T$ হয়, তেনেহঁলে x ৰ মান নিৰ্ণয় কৰা।

যদি $A = \begin{bmatrix} 5 & x \\ 4 & 3 \end{bmatrix}$ এবং $A = A^T$ হয়, তাহলে x -এৰ মান নিৰ্ণয় কৰা।

3. A man took a loan of ₹450 @ 4% p.a. CI. He paid ₹148 at the end of first year and ₹156 at the end of second year. How much should he pay with interest at the end of the third year ? 3

এজন মানুহে চক্ৰবৃদ্ধি সুত বছৰি 4% হাৰে 450 টকা ধাৰ ল'লে। তেওঁ প্ৰথম বছৰৰ শেষত 148 টকা আৰু দ্বিতীয় বছৰৰ শেষত 156 টকা আদায় দিলে। তৃতীয় বছৰৰ শেষত সুতে-মূলে আদায় দিবলৈ তেওঁ কিমান টকা দিব লাগিব?

একজন লোক বছৰে 4% চক্ৰবৃদ্ধি সুদেৰ হাৰে 450 টকা ধাৰ নেন। তিনি প্ৰথম বছৰেৰ শেষে 148 টকা ও দ্বিতীয় বছৰেৰ শেষে 156 টকা পরিশোধ করেন। তৃতীয় বছৰেৰ শেষে সুদে-আসলে পরিশোধ করতে হলে তাঁকে কত টকা দিতে হবে?

4. Draw the graph of the following inequalities : 3

তলত দিয়া অসমতাকেইটাই আঙুৰা ক্ষেত্ৰ লেখৰ সহায়ত দেখুওৱা :

নীচের অসমতাগুলির লেখ অংকন কৰো।

$$8x + 3y \leq 24, \quad x \geq 1, \quad y \geq 2$$

5. Find n and r , if -

3

n আৰু r ৰ মান নিৰ্ণয় কৰা, যদি —

n এবং r -ৰ মান নিৰ্ণয় কৰো, যদি —

$${}^nP_r = 1680, \quad {}^nC_r = 70$$

Or / নাইবা / অথবা

In a small town there are five schools. In how many ways a father can send his three sons so that two of them cannot study in the same school ?

3

এখন চহৰত 5 খন স্কুল আছে। এজন মানুহে তেখেতৰ 3 জন ল'ৰাক কেইধৰণে স্কুললৈ পঠিয়াব পাৰে যাতে সিহঁতৰ দুজন একেখন স্কুলত পঢ়িব নোৱাৰে ?

একটি শহৰে 5 টি বিদ্যালয় আছে, একজন মানুষ বাবা হিসেবে তাঁৰ তিনিটি পুত্ৰকে কতৰকম উপায়ে পড়তে পাঠাবেন যাতে তাদেৰ মध्ये দুজন একসঙ্গে একই বিদ্যালয়ে পড়তে পারবে না?

6. A man travelled 20km at speed 5km/h and again 24km at speed 4 km/h . Find the average speed of the man.

3

এজন মানুহে প্রতি ঘণ্টাত 5 কি.মি. বেগত 20 কি.মি. ভ্রমণ কৰিলে আৰু আকৌ প্রতি ঘণ্টাত 4 কি.মি. বেগত 24 কি.মি. ভ্রমণ কৰিলে। মানুহজনৰ গড় গতিবেগ নিৰ্ণয় কৰা।

একজন লোক প্রতি ঘণ্টায় 5 কিমি বেগে 20 কিমি এবং আবার প্রতি ঘণ্টায় 4 কিমি বেগে 24 কিমি ভ্রমণ করেন। লোকটির গড় বেগ নিৰ্ণয় কৰো।

Or / নাইবা / অথবা

With the help of set operations find HCF and LCM of 21, 14 and 28. 3

সংহতি প্রক্রিয়ার সহায়ত 21, 14 আৰু 28 গ.সা.গু. আৰু ল.সা.গু. নির্ণয় কৰা।

সংহতি প্রক্রিয়ার সাহায্যে 21, 14 ও 28-এৰ গ.সা.গু. ও ল.সা.গু. নির্ণয় কৰো।

7. Find the middle term(s) in the expansion of – 3

প্রসাৰণৰ মধ্যম পদ নির্ণয় কৰা —

বিস্তৃতিটির মধ্যম পদ নির্ণয় কৰো —

$$\left(x + \frac{1}{x}\right)^8$$

8. A man decided to buy a colour TV at Rs. 16,500. He cashed down Rs 2500 and paid the balance in 15 equal yearly instalments . If the rate of CI be 4% p.a., what would be the value of 1st instalment at the end of the year. [Given : $(1.04)^{-15} = 0.5559$] 5

এজন মানুহে এটা বৰ্ডীন টিভি 16,500 টকাত কিনিবলৈ ঠিক কৰিলে। তেওঁ নগদ 2500 টকা দিলে আৰু বাকী টকা 15 টা সমান বছৰেকীয়া কিস্তি দিবলৈ বন্দবস্ত কৰিলে। বছৰি 4% চক্ৰবৃদ্ধি সুতৰ হাৰত বছৰৰ শেষত দিয়া প্রথম কিস্তিৰ পৰিমাণ কিমান?

[দিয়া আছে $(1.04)^{-15} = 0.5559$]

একজন লোক 16,500 টকা দিয়ে একটি বৰ্ডীন টিভি ক্ৰয় কৰে বলে ঠিক কৰল। সে 2500 টকা নগদ হিসেবে দিল এবং বাকী টকা বাৎসরিক কিস্তি হিসেবে 15 টি কিস্তিতে পরিশোধ কৰল। যদি চক্ৰবৃদ্ধি সুদের হাৰ বছৰে 4% হয়, তাহলে বছরের শেষে প্রথম কিস্তিৰ পৰিমাণ কত ছিল? [দেওয়া আছে $(1.04)^{-15} = 0.5559$]

9. Compound Interest for 2nd year on a certain sum at 4% p.a. is Rs. 25. Find CI for 3rd year. 5

বছৰি 4% সুতৰ হাৰত কোনো মূলধনৰ দ্বিতীয় বছৰৰ চক্ৰবৃদ্ধি সুত 25 টকা হ'লে, তৃতীয় বছৰৰ চক্ৰবৃদ্ধি সুত কিমান ?

4% সুদেৰ হাৰে কোনো মূলধনেৰ দ্বিতীয় বছৰেৰ চক্ৰবৃদ্ধি সুদ 25 টকা হলে, তৃতীয় বছৰে চক্ৰবৃদ্ধি সুদ কত হ'বে নিৰ্ণয় কৰো।

10. Using mathematical induction, prove **any one** of the following :

5

গাণিতিক আবেশ তত্ত্ব ব্যবহাৰ কৰি যিকোনো এটা প্ৰমাণ কৰা :

গাণিতিক আবেশ তত্ত্ব ব্যবহাৰ কৰে নীচের যে-কোনো একটি প্ৰমাণ কৰো :

(i) $10^n + 3 \cdot 4^{n+2} + 5$ is divisible by 9 for all $n \in N$

সকলো $n \in N$ ৰ বাবে $10^n + 3 \cdot 4^{n+2} + 5$ ৰাশি 9 ৰ বিভাজ্য।

$n \in N$ এর সকল মানের জন্য $10^n + 3 \cdot 4^{n+2} + 5$ রাশিটি 9 দ্বারা বিভাজ্য।

(ii) $\frac{1}{3 \cdot 5} + \frac{1}{5 \cdot 7} + \frac{1}{7 \cdot 9} + \dots + \frac{1}{(2n+1)(2n+3)} = \frac{n}{3(2n+3)}$

for all $n \in N$

সকলো $n \in N$ ৰ বাবে

$n \in N$ -এর সকল মানের জন্য

11. In the expansion $\left(x^2 - \frac{a}{x}\right)^9$, the term free from x is 5376, Find the value of a . 5

$\left(x^2 - \frac{a}{x}\right)^9$ বিস্তারিত, x নথকা পদটো হ'ল 5376। a ৰ মান নিৰ্ণয় কৰা।

$\left(x^2 - \frac{a}{x}\right)^9$ বিস্তৃতিতে x -বৰ্জিত পদটি হ'ল 5376। a -ৰ মান নিৰ্ণয় কৰো।

12. A box contains 5 white, 4 red and 3 green balls. In how many ways can you draw – 5

(i) 3 white and 2 red balls

(ii) 2 balls of the same colour ?

এটা বাকছত 5 টা বগা, 4 টা বঙা আৰু 3 টা সেউজীয়া বল আছে। কিমান ধৰণে তুমি বল তুলিব পাৰিবা—

(i) 3 টা বগা আৰু 2 টা বঙা বল

(ii) 2 টা বল একেই বঙৰ ?

একটি বাক্সে 5 টি সাদা, 4 টি লাল ও 3 টি সবুজ বল রাখা আছে। সেখান থেকে কতরকম উপায়ে তুমি —

(i) 3 টি সাদা ও 2 টি লাল বল

(ii) 2 টি একেই বঙৰ বল

তুলতে পারবে?

13. Without expanding prove that –

5

বিস্তার নকৰাকৈ প্ৰমাণ কৰা —

বিস্তাৰ না-কৰে প্ৰমাণ কৰো —

$$\begin{vmatrix} bc & a^2 & a^2 \\ b^2 & ca & b^2 \\ c^2 & c^2 & ab \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} bc & ab & ca \\ ab & ca & bc \\ ca & bc & ab \end{vmatrix}$$

Or / নাইবা / অথবা

Solve by using Cramer's rule :

5

ক্ৰেমাৰৰ নিয়মেৰে সমাধান কৰা :

ক্ৰেমাৰেৰ নিয়মেৰে দ্বাৰা সমাধান কৰো :

$$3x + y + 2z = 3$$

$$2x - 3y - z = -3$$

$$x + 2y + z = 4$$

14. If (যদি) $A = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 2 & -1 \end{bmatrix}$, $B = \begin{bmatrix} x & 1 \\ y & -1 \end{bmatrix}$

and (আৰু) $(A+B)^2 = A^2+B^2$, find the values of x and y .

5

x আৰু y ৰ মান নিৰ্ণয় কৰা।

যদি $A = \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ 2 & -1 \end{bmatrix}$, $B = \begin{bmatrix} x & 1 \\ y & -1 \end{bmatrix}$ এবং $(A+B)^2 = A^2+B^2$ হয়, তাহলে x ও y -এর মান

নির্ণয় করো।

15. Calculate standard deviation and co-efficient of variation from the following data : 4+4=8

তলত দিয়া তথ্যৰ পৰা মানক বিচলন আৰু বিচৰণৰ গুণাংক নিৰ্ণয় কৰা :

নিম্নলিখিত তথ্যানুযায়ী প্ৰমিত বিচ্যুতি এবং প্ৰকৰণ গুণাঙ্ক নিৰ্ণয় কৰো :

Marks obtained (less than)	No. of students
-----------------------------------	------------------------

পোৱা নম্বৰ (-তকৈ কম)	ছাত্ৰৰ সংখ্যা
----------------------	---------------

প্ৰাপ্ত নম্বৰ (থেকে কম)	ছাত্ৰসংখ্যা
-------------------------	-------------

10	17
----	----

20	41
----	----

30	79
----	----

40	97
----	----

50	100
----	-----

16. (a) Define correlation. What do you mean by positive and negative correlation ? 1+2=3

সহসম্বন্ধৰ সংজ্ঞা দিয়া। ধনাত্মক আৰু ঋণাত্মক সহসম্বন্ধ বুলিলে কি বুজা?

সহসম্বন্ধৰ সংজ্ঞা দাও। ধনাত্মক এবং ঋণাত্মক সহসম্বন্ধ বলতে কি বোঝা?

(b) Find the coefficient of correlation :

5

সহসম্বন্ধ গুণাংক নির্ণয় কৰা :

সহসম্বন্ধ গুণাংক নির্ণয় কৰো :

x : 1 2 3 4 5 6 7

y : 3 5 6 8 10 11 13

17. (a) Three coins are thrown simultaneously at random. Write down the sample space. 1

তিনিটা মুদ্রা যাদৃচ্ছিকভাৱে একেলগে নিক্ষেপ কৰা হ'ল। ইয়াৰ প্ৰতিদৰ্শ সমষ্টিটো লিখা।

তিনিটা মুদ্রা যথেষ্টভাৱে একসাথে নিক্ষেপ কৰা হল। নমুনা স্থানটি লেখো।

- (b) A and B are two events, not mutually exclusive, connected to a random experiment. If $P(A) = \frac{1}{4}$, $P(B) = \frac{2}{5}$ and $P(A \cup B) = \frac{1}{2}$,

find $P(A \cap \bar{B})$.

3

A আৰু B এটা যাদৃচ্ছিক পৰীক্ষাৰ লগত জড়িত দুটা পৰস্পৰ অবিবৰ্জিত ঘটনা। যদি

$P(A) = \frac{1}{4}$, $P(B) = \frac{2}{5}$ আৰু $P(A \cup B) = \frac{1}{2}$, তেন্তে $P(A \cap \bar{B})$ ৰ মান নির্ণয়

কৰা

A ও B একটি যাদৃচ্ছিক পৰীক্ষাৰ সঙ্গে জড়িত দুটি অবিবৰ্জিত ঘটনা। যদি

$P(A) = \frac{1}{4}$, $P(B) = \frac{2}{5}$ এবং $P(A \cup B) = \frac{1}{2}$ হয়, তাহলে $P(A \cap \bar{B})$ -এর মান

নির্ণয় কৰো।

- (c) A bag contains 10 balls numbered from 1 to 10. Find the probability that a ball selected at random bears a number that is a multiple of 2 or 5. 4

এটা বেগত 10 টা বল আছে আৰু 1 ব পৰা 10 লৈ সংখ্যা লিখা আছে। তাৰে পৰা এটা বল যাদৃচ্ছিকভাৱে লোৱা হ'ল। 2 বা 5 ৰ গুণিতক সংখ্যা পোৱাৰ সম্ভাৱিতা নিৰ্ণয় কৰা।

একটি থলেতে 10 টি বল আছে, যেন্তলিতে 1 থেকে 10 পর্যন্ত সংখ্যা লেখা আছে। একটি বলকে যাদৃচ্ছিকভাবে নিৰ্বাচন কৰলে 2 বা 5-এৰ গুণিতক সংখ্যা পাওয়াৰ সম্ভাৱিতা নিৰ্ণয় কৰো।

18. (a) In a class of 50 students, 24 students have taken Adv. Maths, 16 have taken Adv. Maths but not Geography. Find the no. of students who have taken both Adv. Maths and Geography. 4

এটা শ্ৰেণীৰ 50 জন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত 24 জনে উচ্চগণিত লৈছে আৰু 16 জনে উচ্চগণিত লৈছে কিন্তু ভূগোল লোৱা নাই। উচ্চগণিত আৰু ভূগোল দুয়োটাই লোৱা মুঠ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰা।

একটি শ্ৰেণীৰ 50 জন ছাত্ৰছাত্ৰীৰ মध्ये 24 জন নিয়েছে উচ্চগণিত, 16 জন ছাত্ৰছাত্ৰী উচ্চগণিত নিয়েছে, ভূগোল নেয়নি। উচ্চগণিত এবং ভূগোল দুটি বিষয়ই নিয়েছে এমন ছাত্ৰছাত্ৰীৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰো।

Or / নাইবা / অথবা

Find quartile deviation from the following data :

4

তলৰ তথ্যখিনিৰ পৰা চতুৰ্থক বিচলন নিৰ্ণয় কৰা :

নীচের তথ্যরাশির মধ্যে চতুৰ্থাংশ বিচ্যুতি নিৰ্ণয় কৰো :

Class interval	Frequency
শ্ৰেণী অন্তৰাল	বাৰংবাৰতা
শ্ৰেণী ব্যবধান	পৰিসংখ্যা
95-105	20
105-115	26
115-125	38
125-135	16

(b) A polygon has 27 diagonals. Find the number of sides of the polygon.

4

এটা বহুভুজৰ 27 ডাল কৰ্ণ আছে। বহুভুজটোৰ বাহুৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰা।

একটি বহুভুজের 27 টি কৰ্ণ আছে। বহুভুজটির বাহুর সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰো।

_____ x _____